

הרב יוסף גטנו רב אזורי מטה בנימין

בית הדין - אתגר?

זה מכבר שאין זמני פנוי לשאת בעול הכתיבה בירחון המכובד "ישע ימינו". הן עתה נעתרתי להזמנת העורכים ידידי הרה"ג ש"י ויצן נר"ו ורעהו הרב יאיר שחור נר"ו. ואם כי הזמנתם באה תוך שלושים לפסח וקיי"ל בפסחים (ו'). ובשו"ע או"ח סי' תכ"ט (סע' א') שואלין (ודורשין) בהלכות הפסח קודם לפסח שלושים יום, עכ"ז הואיל וקרוב אלינו הדבר מאוד אמרתי לאחוז בעט הסופר עכ"פ בקיצור כמשאת הפנאי.

א.

כתב הרמב"ם בתחילת הלכות סנהדרין: "מצוות עשה של תורה למנות שופטים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך. שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך. שופטים אלו הדיינים הקבועים בבית דין ובעלי דינין באים לפניהם".

ושם (הלכ' ב'): "אין אנו חייבים להעמיד בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אלא בארץ ישראל בלבד. אבל בחוצה לארץ אינן חייבין להעמיד בית דין בכל פלך ופלך. שנאמר תתן לך בכל שעריך אשר ה' וכו' ונתן לך לשבטיך".

וכבר תמהו על דבריו בכסף משנה והרדב"ז והלחם משנה. שכן בבריתא במסכת מכות (ז.) אמרו: "תנו רבנן והיו אלה לכם לחוקת משפט לדורותיכם. למדנו לסנהדרין שנוהגת בארץ ובחוו"ל. מה ת"ל בשעריך? בשעריך אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר".

ומשמע שעכ"פ בפלך מושיבים דיינים. ואילו לדברי הרמב"ם נראה שבחוו"ל לית דין ולית דין. ומי יציל עשוק מעושקו.

אכן כך הבין גם הרמב"ן בפירוש החומש: "שכבר צותה תורה שיהיו דיינים בישראל. שנאמר ונתן בפלילים. ועכשיו מצווה שישמו שופטים בכל עריהם כאשר יתן להם את הארץ. כי בחו"ל אינם חייבים למנות להם בית דין. אבל כאשר יצק המעוות יעמדו עליו הראויים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו או יעלה לארץ בזמנה ושם ישפטוהו במקום המשפט. ולפי זה אין ישראל שבחו"ל מצווים למנות להם דיינים בעיירות. וכ"כ הר"ר משה". ע"כ. ואמנם חזר לדחותו מהגמרא דמכות (ו). שהזכרנו לעיל. אבל כך היא הבנתו בדעת הרמב"ם שאין חייבים למנות בית דין בחו"ל. ואולם נושאי כליו של הנשר הגדול כבר תיקנו הגירסא באופנים שונים מכח הקושיא מהברייתא דמכות הנ"ל. והשוו דברי הרמב"ם לדעת שאר פוסקים שגם בחו"ל יש חובה להעמיד בתי דין עכ"פ בכל פלך.

ב. האיסור לדון בדיני ובדיני עכו"ם

איך שיהיה לכל הדעות יש איסור לדון בערכאות של עכו"ם. וכך היא ההלכה הפסוקה בשו"ע (חוי"מ סי' כ"ח) וז"ל: "אסור לדון בפני דיינים עכו"ם ובערכאות שלהם אפילו בדין שדנים בדיני ישראל. אפילו נתרצו שני בעלי דינים לדון בפניהם אסור. וכל הבא לידון בפניהם הרי זה רשע וכאילו חירף וגידף והרים יד בתורת ישראל".

ומבואר שאין זה איסור גרידא מטעם שאיננו סומכים על חוקי המדינה ומנהגיה. שאם כך היה אי"כ נסמוך עליהם לפחות בדין שדנים בדיני ישראל כשנתרצו שני בעלי הדין. ואדרבה, פעמים שגם אנו דנים כפי חוקי המדינה כשאלו נכנסים תחת ההגדרה ההלכתית של "מנהג המדינה". [ובאמת שנושא זה ראוי לאריכות ולמאמר בפני עצמו. וכעת לא עת האסף דברי הרו"א בזה. ועוד חזון למועד בע"ה בל"ן].

אלא הטעם משום שצותה תורה "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם". ודרשו חז"ל לפנייהם ולא לפני עכו"ם. שמשמע שאפילו אותם דיני ישראל לא ישמע על פיהם לדון לפנייהם (סמ"ע ס"ק ב').

ומכל שכן כשאין דנים כדיני ישראל שכל פניה לדון לפנייהם הרי היא סטייה מהאמונה. שממה שמניח דיני ישראל והולך לפני דיני עכו"ם מראה כאילו תורת מרע"ה ומשפטיו אינו אמת ח"ו (סמ"ע ס"ק ד'). ואין בידך להוציא הדין לאור השמש.

ולכך הולך לפני עכו"ם שבקיאין בטיב דיני המלכות המוטבע על פי שכל אנושי (נתיבות, חידושים אות ד').

וראה בספר כסף הקודשים (שם) שנצטוונו לדון בדיני השם יתברך, ולא ע"פ משפטים שעל פי השכל האנושי. ורק בני נח שנצטוו על המשפט בכלל שבע מצוות בני נח, ידונו על פי השכל האנושי. ונטייה ממשפטי ה' יתברך למשפטי שכל אנוש היא נטייה מאמונתנו. שה' יתברך כל דרכיו משפט. וכתבו האחרונים שעד שעושה תשובה הריהו יוצא מהדת. ושייך בכך מעין אביזרא דעבודה זרה וכו', יע"ש. וגם הממון שהוציא בדיני עכו"ם אם אין הדין כן בדיני ישראל הרי ממון זה גזל הוא בידו. ואם קידש בו אשה אינה מקודשת והוא פסול לעדות כמו כל גזלן (חידושי רעק"א בשם התשב"ץ ח"ב סי' ר"צ).

ג. לדון - אתגר?

אמרו חז"ל בסנהדרין (ו). וביבמות (ק"ט): "לעולם יראה הדיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגהינם פתוחה לו מתחתיו".

ואין הדברים מליצה. אלא אזהרה הלכתית מובהקת. שכן הובא מאמר זה בשו"ע (חוי"מ סי' ח' סעי' ב') וכל דברי השו"ע הלכה למעשה הם.

ופירוש המאמר "חרב מונחת לו בין ירכותיו" הוא עונש העולם הזה. "גהינם פתוחה מתחתיו" הוא עונש העולם הבא (סמ"ע ס"ק וי-ז). וע"ע ברי"ף על עין יעקב בסנהדרין הנ"ל, ובעיון יעקב ביבמות ק"ט):

ובכסף הקודשים כתב חרב מונחת וכו' הוא מה שאמרו באבות (פרק ה' משנה י"ד) שעוון עינוי [ועיוות] הדין חרב בא לעולם. וע"כ צריך להיות הדין אחוז חרב הפחד שמא יטה הדין שלא כהלכה. ע"כ.

ועוד יש מפרשים "חרב מונחת בין ירכותיו" שאי אפשר לו לנטות ימין ושמאל. שאם יזוז קמעא ידקר בחרב שבין ירכותיו. "גהינם פתוחה תחתיו" שאם יטה מן הדרך יפול בתוכה. (וכעין זה פירש מהרש"א בח"א בסנהדרין, יע"ש).

שמה יאמר האומר שכל זה בדיני נפשות נאמר או בדיני אישות החמורים, טעות היא בידו. שאפילו בממון הקל, יחסית לנפשות ואישות, התבטאו חז"ל בחריפות לשון להזהיר: "כל דיין שנטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה נוטל ממנו נפשו" (סנהדרין ז ע"א). [ובשו"ע סי' ח' סעי' ב' הגירסא "הקב"ה נוטל ממנו נפשות", יע"ש].

את גודל האחריות של הבא לדון היטיב לבטא אותו ענק הרוח הראש"ל הגר"צ מאיר חי עוזיאל בספרו משפטי עוזיאל (הו"מ סי' א') וז"ל: "יוצא שהדיין הישראלי בשבתו על כסא הדין הוא עצמו עומד לדין על משפטיו לפני א-לוקי המשפט. כמו שנאמר לא תכירו פנים במשפט כקטון כגדול תשמעון כי המשפט לא-לוקים הוא (דברים א' י"ז). וכן נאמר ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפוטו כי לה' (דה"י ב' ט"ו).

והן אמת שלעומת זאת אמרו חז"ל (סנהדרין ז.) כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל. והגם שאמרו להפך. שאם אינו עושה כן גורם לשכינה שתסתלק מישראל ח"ו (שם). הלא אמרו (שבת י"ג) כל הדין דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת נעשה שותף הקב"ה במעשה בראשית. ע"כ. [ועיין בטור ריש חושן משפט שפירש שבדור המבול נשחת העולם ונחתם דינם על הגזל. וממילא הדיין המשיב גזלה לבעליה מונע השחתת העולם וגורם לקיומו. וזהו שאמרו נעשה שותף להקב"ה וכו'. עכת"ד. ולקו"ד צ"ע שכן פירשו המפרשים שהיו גוזלים פחות משווה פרוטה שאינה יוצאת בדיינים. וצ"ע]. וגדול הפיתוי להיות שותף במעשה בראשית ומקיים העולם.

אך צא וראה דברי רב במסכת סנהדרין (ז ע"ב):

"רב כי הווא אתי לבי דינא אמר הכי: ברעווא דנפשיה לקטלא נפיק וצבי דביתיה לית הוא עביד. וריקן לביתיה אזיל. ולואי שתהא ביאה כיציאה".

[כשהיה בא רב לבית הדין לדון כך היה אומר: ברצון עצמו הולך לשאת על עצמו חטא. וצורכי ביתו אינו עושה כאן בבית הדין. וריק לביתו חוזר שאינו משתכר בבית דין כלום. והלואי תהא ביאתו לביתו כיציאתו שיצא ממנו בלא חטא. ושמה יטעה בדין ויענש. וראה ברש"י שם].

דברים אלו הנאמרים ע"י רב, שלו מעמד של תנא. וכמו שאמרו "רב תנא הוא ופליגי". ואע"פ כן היה חרד כל כך בבואו לדון. ומעמיד ההפסד הגדול מול הריחוק

שאינו קיים, מסבירים באר היטב שלדון אינו "אתגר". ואפילו השאיפה להיות "שותף של הקב"ה" אינה כדאית מול גודל הסיכון והסכנה שמא יטעה ויענש.

אלא שיש להבין בכל זאת למה היה הולך "ברעווא דנפשיה" מרצונו החופשי. וכי מי הכריחו להכנס במקום אש להבת שלהבת.

אצטט שוב מדברי הרב עוזיאל וצ"ל:

"אלה החושבים שכל תכליתו של המשפט אינו אלא להביא שלום בין אדם לחברו, אינם נותנים לב להעמיד דיינים מומחים, אלא כל הבא לדין יבוא ויכנס במקלו ובתרמילו אל מושב בית הדין, וממעטים ע"י זה השראת השכינה בבית המשפט ועושים אותו למקום חול שכל אדם יכול לשבת על כסאו לפסוק הדין מבלתי התחשבות להתאים הפסק אל האמת... אבל לא זאת רוח התורה הישראלית ולא זו היא תכלית המשפט ומטרתו. משפטי שלום כאלה שאין להם שום בסיס משפטי ושידייניהם הם נבחרים במקרה מבלתי שתהינה להם ידיעות משפטיות, שופטים כאלה אשר הם בעצמם עוברים על כל המשפטים הנשפטים לפניהם, וכשיושבים לדין על אותם מעשים אינם דנים מנקודת מבט הצדק והיושר, אלא מתוך מבט מסחרי. כי הלא סוחרים המה. ושופטים כאלה בעומדם לשפוט הלא יזכרו את מעשיהם ויפסקו על פי אותה "הלכה למעשה" שעשו הם בעצמם. ואיך אפוא יכולים להורות אחרת? משפטים כאלה לא רק שאינם משרים שלום אלא מביאים אנדרלמוסיה, תרמית וחנופה בעולם".

זאת אומרת שאותו "רעווא דנפשיה" אינו כל כך רצוני כמו מחוייב המציאות. שכן אי אפשר לעולם בלא דין. ומוטב שיטפל בזה מי שהוכן לכך, הן בהשכלתו והן במידותיו.

על פי הציווי התורני של העמדת בתי דין בכל עיר ועיר והאיסור התורני לדון בדיני ודייני עכו"ם חובה היא לדון וחובה היא למנוע "משפטי שלום".

ד. בתי דין לממונות

מערכת בתי הדין הרבניים האזוריים עסוקה בדיני האישות הרבים ואף כורעת תחת העומס וריבוי עניינים בשטח זה.

מערכת זאת, שבעבר התפנתה רבות גם לדיני ממונות כפי שמשקף בפד"ר שבשנים הראשונות של המדינה, כיום אינה ערוכה ולעיתים גם אינה חפצה לעסוק בדינים אלו המחייבים זמן רב לשמיעת הטענות בשל מורכבותם.

בכורח מציאות זאת רב ועצום תפקידו של ביה"ד לממונות המקומי ורבות מטרותיו בנוסף לקיום המצווה של העמדת בתי דין בכל עיר ושל מניעת האיסור לדון בערכאות.

האדם הפשוט, להבדיל מחברות ותאגידיים וכדומה, רואה את הסכסוך הממוני כמטרד נוסף על כל הבעיות הפרטיות והאישיות שלו. זאת לא רק בעיה ממונית אלא בעיה אישית המעיקה עליו. אין לו אפשרות להשתחרר ממנה או להעביר את טיפולה לאדם אחר. הוא נדרש לפיתרון מהיר שיאפשר לו לעסוק במה שצריך לעסוק. אינו רוצה ואינו יכול להכנס להוצאות משפטיות. אבל רוצה שעניינו יוצג ויובן במלוא משמעותו המשפטית. על הרוב אינו מחפש תחבולות לזכות בדין וחפץ הוא בהוצאת האמת לאור, גם אם יחוייב בדין. מחפש שטענותיו יובנו עניינית ומואס בטענות פרוצדוראליות הזרות לו ושבמקום אחר יוכרע הדין על פיהן.

לעיתים, ובפרט באזורינו, הסכסוך הינו עם שכן או חבר או מכר ומהירות הטיפול בו חיונית כדי למנוע אי נעימות, מתחים, וקילקול יחסים טובים יקרי ערך.

לעיתים לא הדיון הממוני הוא העיקר אלא ההנאה של היכולת לומר "אני צדקתי". במקרים אלו אין חפצים בפשרה שכן אין התביעה עיקר אלא הכרעת הדין.

מעטים המקרים של "בעל דין קשה". אבל במקרים אלו מצפים מביה"ד להתגלות כאנשי חיל, מצילי עשוק מיד עושקו, לברר האמת עד הסוף בחקירות ודרישות, בשאלות נוקבות וקולעות שישברו את מעטה השקר, לחכמת חיים המעניקה את האפשרות להבחין בהבדל הדק שבין טענת אמת לבין טענה מדומה ואף מזויפת.

בית הדין לממונות צריך לעמוד במבחן כל אלו על מנת שיוכל להשיג את מטרתו להיות ישראל דנים ונידונים על פי חוקי תורתנו.

אך לא בזאת תמו מטרותיו, אלא רק התחילה מלאכתו החינוכית. למשל, להציע נוסחי חוזים התקפים על פי דין תורה שיהיו הגונים לשני הצדדים ושבעקבות ניסוח זה ישארו כמה שפחות אפשרויות לויכוח ומריבה. להנחות ולהדריך בתוקפם של

ועדות וועדים והחלטותיהם, שתהיינה על פי הדין ובכפוף להסכמת הרב המקומי וכפי שמבואר בהלכה. להיות מוכן לחוות דעה בטרם יוצר הסיכסוך על מנת למונעו. להשכין שלום בין הצדדים ללא קשר לעניין המובא לדיון באותו רגע. ועוד רבות אשר תיקצר היריעה לפורטם.

ועוד נכונה מלאכה רבה בעריכה והוצאה לאור של פסקי דין המנומקים הבנויים על יסודות הש"ס והפוסקים ואשר, בלי יומרות, לבתי הדין לממונות תפקיד רב חשיבות. שהגם שתמיד עסקו בדינים אלו, הרי שעשו כן על דרך הביאור, העיון והפלפול ההלכתי. בחינת מקצוע בתורה המחכים את העוסקים בו. וכמאמר חז"ל (בי"ב קע"ח): "הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין מקצוע בתורה יותר מהם, והם כמעין המתגבר". אך ברור לכל יודע ספר שמעט מזעיר עסקו בהם הלכה למעשה בדורות אחרונים עד שובינו אל ארץ אבות, לדון ולהורות בדינים אלו הנוגעים לכולם בחיי היום יום.

זאת ועוד שנתחדשו דברים רבים ביחסי עובד מעביד, ובנוקי ממון שע"י מכוונות וכלים, ואמצעי תשלום ודרכי קניין, ומנהגי המדינות השתנו אף הם. ומנהגם של בני אדם בהתאם לאותם שינויים ינוע. ועוד כאלה דברים מדברים שונים אשר לבתי הדין לממונות להכריע בהם כשכמעט ואין בספרות השו"ת דיון ועיסוק בהם, עם היותה עשירה כאוצר בלום בנושאים אחרים. וצריך להשקיע עיון גדול ומחשבה עמוקה לדמות מילתא למילתא בהשכל וטוב טעם ודעת בהתבסס על מקורות הש"ס ורבותינו הראשונים.

וגם זאת מטרה, ואולי החשובה ביותר, של בתי הדין לממונות בזה"ז להפריח ולהגדיל ולהעשיר את אוצר ההלכה בדינים אלו.

ויכולני להמשיך ולהדגיש ולהבליט עוד ועוד נקודות חשובות ומועילות שעל בתי הדין לממונות להשקיע בהם. ומפני הקיצור אסתפק בזה במסגרת זו.

ה. היישום

אם להגדיר המשימה נראה בעינינו כדבר קל ופשוט, הרי שהיישום הוא לעולם החלק הקשה. ואין בו דרכים בדוקים וקבועים, בהיות הדיינים והנידונים בני אדם עם מגוון תכונות והבדלים אישיים.

אוכל רק לומר שכדי להביא ליישומם של הדברים, ולו בחלקם, צריך למשימה אנשי חיל, יראי א-לוקים, שונאי בצע, אוהבי תורה ואוהבי ישראל, משכימי קום ומאחרי שבת בעשותם מלאכה זאת. מביני עניין גם במילי דעלמא, בעלי הבחנה של דקויות, ולהם חכמת חיים וישרות דרך. סובלי עול הציבור והביקורת של בעלי הדין ומורא שמיים על ראשם.

ואמת היא שאפילו מרע"ה בדור דעה של יוצאי מצריים לא מצא בעלי כל התכונות כולם. ואע"פ כן לא נמנע מלהעמיד דיינים שאגרו באישיותם על כל פנים חלק מתכונות אלו.

ואע"פ כן אין אנו רשאים להפטר מחובתנו לדון ולהיות נידונים על ידי דייני ישראל ועל פי תורת ישראל. ואסיים בדברי רש"י (דברים ט"ז כ'): "כדאי הוא מינוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם".